

Ευσταθιάδης Ισάκ, συγγραφέας. Γεννήθηκε στην Κοκκινιά Κιλκίς το 1936. Ζώντας από κοντά την πολύπλευρη κίνηση του αδελφού του Στόθη Ευσταθιάδη για τα ποντιακά πράγματα δοκίμασε από μικρό παιδί έντονη συγκίνηση γι' αυτό. Σε ηλικία 15 ετών έπαιξε στο ποντιακό θέατρο ρόλο κωμικό. Αργότερα έπαιξε και άλλους ρόλους με επιτυχία. Έγραψε τα ποντιακά θεατρικά έργα: "Ο Χαμελετάρης - Αητέντς και το Κάστρον τη Μασσούκας - Τα ιστορίας τη Χόμπονος - Ανδρόνικον και Η Νερομύτσια." Ασχολήθηκε και με το νεοποντιακό τραγούδι.

Κλεόνθης Κουσίδης, λυράρης. Γεννήθηκε στη Ρωσία το 1922 και πέθανε στο
Ειλκίς το 1981. Ήταν εξαιρετος λυράρης, αλλά δεν άσκησε ποτέ το επάγ-
γελμα του λυράρη. Ήπαιζε με ιδιαίτερη επιδεξιότητα ποντιακούς σκοπούς
διαφόρων περιοχών της Ώσίας. Ήπαιζε και άλλα μουσικά όργανα, όχι βέ-
βαια όπως τη λύρα, βιολί, ακκορντεόν και κλαρίνο. Με τη λύρα απέδιδε με
τρόπο εντυπωσιακό ευρωπαϊκούς και ρώσικους σκοπούς. Σπάνια τραγουδούσε
ποντιακά, αλλά όταν το έκανε ήταν μέσα στο πνεύμα της παράδοσης. Ήταν
εύθυμος άνθρωπος, ανιδιοτελής καλλιτέχνης, διακρινόμενος για το σιωπι-
κό του πνεύμα, που με την υπερβολή του συχνά θύμιζε την τολμηρή στίρα
των αρχαίων ελλήνων.-

Σελαλίδης Αγαθοκλής, λυρέρης και τραγουδιστής. Γεννήθηκε στη Σαμφούνα του Πόντου το 1900 και πέθανε στη Θεσσαλονίκη το 1978. Μεγάλωσε στη Ρωσία και ως εξάιρετος λυρέρης και τραγουδιστής διάδωσε στις περιοχές Σοχούμ Χατούμ και σργότερα στην Τασκένδη το ποντιακό τραγούδι. Δεν ήταν μόνον εκτελεστής του ποντιακού τραγουδιού, αλλά και εξάιρετος συνθέτης ποντιακών δίστιχων. Έγραφε και τραγούδησε πάρα πολλά ποντιακά δίστιχα με περιεχόμενο κοινωνικό, πατριωτικό, συναισθηματικό. Μέσα στα δίστιχά του κυριαρχεί το ποντιακό θυμοσοφικό πνεύμα. Τα γηροτειδιά τραγούδησε με ιδιαίτερη συγκίνηση αλλά και με πνεύμα θυμοσοφικό. Είναι χαρακτηριστικό το δίστιχο:

Τα μαλλιά μ'ντ' έσπριναν στὸ πα τέρτ' 'κ εσφάγω
με τα μαύρα έρθα εγώ και με τ'όσπρα θα πάω

(Ας ασπρίσαν τα μαλλιά μου, εγ'ώ για δούτο δεν πονάω
με τα μαύρα ήρθα στον κόσμο, με τ'όσπρα στον Άδη θα πάω)

Οι σκοποί και τα δίστιχα του Α. Σελαλίδη έμειναν αλησμόνητα. Σύγχρονοι λυρέρηδες και τραγουδιστές συχνά ζωντανεύουν τη μνήμη του δημιουργού. -

Ηλίας ο Αλήσοφλης (Λαζαρίδης) λυράρης. Γεννήθηκε στο χωριό Αλήσοφι του Καρς στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και πέθανε στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1930. Ήταν ο πιο ξακουστός λυράρης της περιοχής Καρς. Η φήμη απλωνόταν σε όλα τα χωριά του Καρς. Ήταν καταπληκτικός λυράρης για το στήσιμο χορού. Ήπαιζε πολύ εντυπωσιακά το χορό σέρα "τρομαχτόν". Τον συνόδευαν εκλεκτοί τραγουδιστές όχι μόνον του χωριού του αλλά και από άλλα χωριά. Οι συμπατριώτες του Αλήσοφληδες είχαν ιδιαίτερη επίδοση στην απαγωγή όμορφων κοριτσιών. Στην ενέργειά τους αυτή είχαν πάντα μαζί τους τον Ηλία. Η απαγωγή κάθε κοπέλας γινόταν κάτω από τους ήχους της μελωδικής λύρας και με το ολόγλυκο τραγούδι των απαγωγέων. Στην περιοχή Καρς ήταν πασίγνωστη αυτή η συνήθεια των Αλήσοφληδων. Λεγόταν χαρακτηριστικά: "Αφορισμέν' Αλήσοφληδες, όθεν εν' έναν έμορφον κορίτς, θα κλέψν' ατο", δηλαδή, φοβεροί αυτοί οι Αλήσοφληδες, όπου πληροφορηθούν πως υπάρχει μιά όμορφη κοπέλα, δε γλυτώνει, θα την κλέψουν. Ο Ηλίας δεν ήταν τραγουδιστής. Σπάνια, κάτω από την πίεση των φίλων του, με τη λιγιστή φωνή του δικαιολογούσε τραγουδώντας αυτή την αδυναμία του με το παρακάτω δίστιχο.

Εγώ είμαι σσ' Αλήσοφι, τ' όνομα μ' εν' Ηλίας

θα τραγώδω και εντρέπουμε σσ ξένα τα χωρία

Από τον Ηλία έμαθε λύρα ο Στέλιον Καρολίδης από την Τσόλκα (Τσαλκπούρτζ), αλλά και ο γιός του Αναστάσιος Λαζαρίδης, κάτοικος στο Ξυροδέντρι Ητολεμαΐδος.

Η α λ α ι δ κ σ σ τ ρ ο ν, το. Από τα σημαντικότερα κάστρα στην ενδοχώ-
ρα του Εόντου. Φρούραρχός του ήταν κάποιος Μαρθός. Με την πτώση της Τρα-
πεζούντας το 1461, πολλά κάστρα της ενδοχώρας αντιστάθηκαν γενναία. Υπήρ-
ξαν όμως και περιπτώσεις συνθηκολόγησης.

Σύμφωνα με την παράδοση, το Παλαιόκαστρο, που ήταν το κάστρο της 'Αρδασ-
σας (Τορούλ'), έπεσε με προδοσία του ίδιου του φρουραρχου. Η ποντιακή
μούσα υμνεί τη δόξα του κάστρου και καυτηριάζει ταυτόχρονα τον προδότη.

Κάστρο μ', Κάστρο μ', Παλαιόκαστρον, παλιοθεμελιωμένον,
σίτ' έσ' μέγας και δυνατός και πώς επασιδότης;
Είχες πορτάριν δίκλοπον κι αφέντην φοβετσίαν
ήτον κι ο σκύλον ο Μαρθός του κάστρου παραδότες

Το ότι το υπόψη κάστρο είναι το κάστρο της 'Αρδασσας, το ότι έπεσε με
προδοσία του φρουραρχου του Μαρθό κλπ., δεν είναι στοιχεία μόνο, που τα
δίνει η παράδοση με τα διασπλήματα της ποντιακής μούσας. Από έρευνες
του Ιαθηγητή Δπ. Βακαλόπουλου που έγιναν 500 χρόνια περίπου μετά την πτώ-
ση του υπόψη κάστρου, αποδεικνύονται τα ίδια στοιχεία και επιβεβαιώνεται
έτσι πανηγυρικά ό,τι η παράδοση έσωσε. Αποδεικνύεται ότι ο φρούραρχος
Μαρθός παράδωσε το κάστρο του και οι τουρκικές αρχές, σε αντάλλαγμα συ-
τής της υπηρεσίας του, δεν του στέρησαν τα δικαιώματα, που είχε στο τιμά-
ριο της περιοχής του.

Βλ. Δπ. Βακαλόπουλου " Ιστορία του νέου Ελληνισμού, τ. Α', έκδ. Β', Θεσσαλο-
νίκη 1974, σελ. 367-370 "

Στόθης Γ. Κυσταθιάδης

Κατάρκασγια, η. Ξηνοστόπαρχορ' (βοσκότοπος) της Ξόνγιας.

Η περιοχή της Ξόνγιας, κατά μέσον όρον απέχει από την Τραπεζούντα περί τα 70 χλμ. Υπάρχουν εδώ πολλοί εζοχικοί τόποι, παρχόρα. Η Κατίρκαγια είναι το πιο ονομαστό παρχόρ' του τόπου. Και παλαιότερα, αλλά και σήμερα, λειτουργούν στον τόπο κτηνοτροφικές μονάδες με παραδοσιακό τρόπο. Βόσκουν στους απέραντους βοσκόμενους χιλιάδες πρόβατα και αγελάδες. Μέσα στην πανέμορφη φύση βλέπει κανείς τις παρχορομένες (αρχιτσοπάνισσες) να μοχθούν με το δρουβόνι, να αρμέγουν τις αγελάδες, να φτιάχνουν βούτυρο, τυρί και μιντζίθρα και να τα αποθηκεύουν μέσα στις καλύβες τους.

Ολόκληρο το καλοκαίρι, το παρχόρ' της Κατίρκαγιας δονείται από τα σφύριγματα των τσοπάνηδων, τα κουδουνίσματα των ζώων, από τον αχό του γλυκύτατου αυλού και της λύρας. Λιόβοντας πάνω στο μόχθο οι παρχορομένες τραγουδάνε τις χαρές και τους κημούς της ζωής.

Τα Σαββατοκύριακα ανεβαίνουν στην Κατίρκαγια από την Τραπεζούντα, αλλά κι από διάφορα χωριά της περιοχής, διασκεδαστές με τη λύρα, για να γλεντήσουν εκεί. Το Ισάύγουστο η Κατίρκαγια πανηγυρίζει. Γίνεται ένα είδος λαϊκού πανηγυριού. Όλες οι εκδηλώσεις έχουν και σήμερα χρώμα ποντιακό. Οι ποντιόφωνοι κάτοικοι της Ξόνγιας, που διατηρούν και συνεχίζουν τις ελληνο-ποντιακές παραδόσεις (κι ως είναι μουσουλμάνοι), γιορτάζουν το Ισάύγουστο με το δικό τους τρόπο, γνωρίζοντας πως στα χρόνια τα παλιά αυτό το πανηγύρι είχε ελληνο-χριστιανικό περιεχόμενο.

Στέθης Ι. Ευσταθιάδης

Καστρούλιθον, ο.λόφος απέναντι στο χωριό Ίμερα.

Στην κορυφή του λόφου υπάρχει άσπρος ογκώδης λίθος. Διάφορα δέντρα στολίζουν τις πλαγιές και τους πρόποδες του. Ψυδάτα μονοπάτια ξεκινούν από το χωριό και φτάνουν ως την κορυφή του, όπου το ύψος της ξεπερνά τα 200 μέτρα.

Ο λόφος έχει σύγκριτη γραφικότητα. Δεσπόζει απόλυτα στην περιοχή. Συχνά ανέβαιναν εκεί οι συναισθηματικοί κάτοικοι, για να απολαύσουν πάνω από το λόφο την πανέμορφη φύση, τον ερωτύλο τόπο.

Η λαϊκή φαντασία, εξωραϊζοντας την ομορφιά του λόφου, τον ονομάζει Καστρούλιθον. Έτσι, ο άσπρος ογκώδης λίθος στην κορυφή του λόφου γοητεύει την ποντιακή ψυχή και εμπνέει την ποντιακή μούσα.

Εξέβα στον Καστρούλιθον κ' εκότσα σε γωνέας,
τα μάροντα σκουνοτύλιζαν σε σ' όλα τα μερέας.

(Ανέβηκα στον Καστρούλιθο και κάθησα στις μεγάλες πέτρες,
παντού μοσχοβολούσανε σμάροντα λουλούδια).

Στάθης Ι. Κουσταθιάδης

Καμμένα, τα Ορεινή περιοχή ^{που βρίσκεται ανάμεσα} ~~της Παναγίας Σουμελάς~~ στην Χοντζούνα
(τοποθεσία Παναγίας Σουμελάς) και το Μετζίτ' (βοσιότοπος της Αρώνης).

Για την ονομασία " Καμμένα " υπάρχουν μόνο στοιχεία από την παράδοση.
Λέγεται πως κάποτε, αλλόθρησκοι πήγαν να ληστέψουν το Μοναστήρι της Παναγίας Σουμελάς. Οι ληστές, ανάμεσα στα άλλα, θέλησαν να πάρουν και το Ξικόνισμα, να το κοματιάσουν, για να πάρει ο καθένας από ένα κομμάτι. Με το πρώτο όμως ψύπνημά τους, το Ξικόνισμα έβγαλε φωτιά, θανατώθηκαν οι ιερδούλοι και κήκε ο τόπος, που καλύπτει την περιοχή που αναφέραμε. Έτσι, ονομάστηκε από τότε Καμμένα και δε βλάστησε η υπόψη περιοχή ποτέ ύστερα από το γεγονός.

Η ερημιά της περιοχής προκαλεί όδους. Κυκλοφορούν εκεί διάφορα αγρίμια και προπάντων λύκοι. Η κουντιακή μούσα σηματοεύει το γεγονός.

Καμμένα οι λύκοι εσάρεφαν σπαγκιές σα Καμμένα,
θα στείλω σε τα λάματα μ' λερύ και ματωμένα.
(Λύκοι με περικύκλωσαν πάνω 'κει στα Καμμένα,
θα σου στείλω τα ρούχα μου λερύ και ματωμένα).

Στάθης Ι. Μυσταθιάδης

✓ Ζωρζέτος Βέρδης 1901-1960.

Καταγόταν από τη Σάντα του Εόντου. Μεγάλωσε στη Ρωσία, όπου σαν ερασιτέχνης έπαιζε σε πολλά ρωσικά και άλλα θεατρικά έργα.

Το 1930 ήρθε στην Ελλάδα. Έπαιζε με πολλούς ελληνικούς θιάσους με το ψευδώνυμο Ζωρζέτος Βέρδης, με το οποίο και τον ήξερε όλος ο κόσμος. Το πραγματικό όνομά του, Γεώργιος Γισμάκης, λησμονήθηκε.

Ιδίως σε ρόλους κωμικούς ήταν καταπληκτικός. Μετά το 1940 τοποθέτησε τον εαυτό του στα πλαίσια της ποντιακής καλλιτεχνίας και ιδιαίτερα του ποντιακού θεάτρου, που το υπηρέτησε με πάθος.

Αέτρωνε το ποντιακό παραδοσιακό τραγούδι και τη λύρα. Έγραφε σατυρικούς ποντιακούς στίχους, τους οποίους ποτε σπήγγειλε και ποτε τραγουδούσε προκαλώντας μεγάλο ενθουσιασμό στους ακροατές του.

Στην Καλλιθέα των Αθηνών, όπου και πέθανε εργένης, ο Ζωρζέτος ήταν γνωστός σε όλους. Ήταν ο καλοδεχούμενος επισκέπτης σε όλες τις ποντιακές οικογένειες, τις οποίες διασκέδαζε με τις απαγγελίες και τα τραγούδια του, ιδίως στα πλαίσια ονομαστικών εορτών.

(11)

Καρφαλαίδης Δημήτριος. Πτυχιούχος της Σχολής Νομ. Διδ.
Έως αξιωματικός του στρατού και συνδ. υπάλληλος Υπουργ. Εξωτερικών.

Γεννήθηκε το 1934 στη Γερσαρού Λαγκαδά. Μεγάλωσε μέσα σε κοντια-
κό οικογενειακό περιβάλλον απόλυτα πατριωτικό. Γηροβίτησε την Ποντιακή
Ιδέα με πάθος. Είναι ιδρυτικό μέλος του όρου Ποντίων εκδραστής κατ'επι-
νόλησιν στη διοίκησή του. Ερωτοστάτησε στην ίδρυση του Πολιτιστικού
Συλλόγου Γερσαρούς, που παρουσιάζει αξιόλογη δραστηριότητα στο κοντια-
κό λαογραφικό και καλλιτεχνικό τμήμα. Είναι μέλος και πολλών άλλων κον-
τιακών σωματείων.

Ασχολείται με την ποίηση και ιδιαιτέρως με τους κοντιακούς χορούς.
Στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις του δεκαεπταετούς στην Η. Λουμελά
προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες. Είναι έγγαμος με ένα όμορφο παιδί.

Κι ν τ ι ν ά ρ 'ς, ο. Πανύψηλο γυμνό βουνό της Ίμερας. Το ύψος της κορυ-
φής του φτάνει τα 1000 μέτρα. Βρίσκεται προς την πλευρά του συνοικισμού
του χωριού " Μοντρία " .

λύρα, η. Το κατ'εξοχήν μουσικό λαϊκό όργανο των Ποντίων. Λέγεται και κεμεντζέ (ονομασία τουρκική, που σημαίνει μικρό βιολί).

Το ηχείο της λύρας είναι φιολδοσχημο. Το μέγεθος της δεν είναι απόλυτα σταθερό. Πάντως, μια παραδοσιακή λύρα έχει τις εξής περίπου διαστάσεις: μήκος 50 εκ., φέρδος στη μέση του ηχείου 9 εκ. (στενότερη στο πάνω μέρος του ηχείου και φαρδύτερη στην κάτω πλευρά του) και βάθος 3-4 εκ.

Ειδικοί λαϊκοί τεχνίτες στον Πόντο κατασκεύαζαν τη λύρα από ξύλο δαμασκηνιάς (κοκκιμέλον), που θεωρούνταν το πιο κατάλληλο. Χρησιμοποιούσαν εντόμτοις και άλλα ξύλα, όπως της μουριάς, καρυδιάς, του κέδρου ~~κλπ.~~ κλπ.. Για το καπάκι της χρησιμοποιούσαν ξύλο πεύκου ή έλατου. Πάντως, το όποιο ξύλο έπρεπε να είναι ζερό και καθαρό, χωρίς ρόζους και με ίσια νερά. Το πάχος των τοιχωμάτων του ηχείου είναι 3 χιλστ., ενώ του καπακιού λιγότερο. Σε κάθε πλευρά της λύρας υπάρχουν δυο τρύπες στην πάνω και κάτω πλευρά της. Το καπάκι έχει δυο τρύπες στην επάνω πλευρά και δυο στην κάτω και στη μέση δυο σχισμές, που λέγονται "ρωθώνη" ή "σκωλέκια", μακροστενες και ελαφρά κυρτές. Στο κεφάλι της λύρας υπάρχουν τρία κουρτίστηρια "ωπία". Ο λαιμός της είναι μάλλον κοντός. Πάνω σ' αυτόν στηρίζεται η γλώσσα της λύρας, που συνεχίζεται προς τα κάτω μέχρι τη μέση περίπου του ηχείου. Έχει τρεις χορδές η λύρα, που δένονται στην κάτω πλευρά της από έναν μικρό ειδικό ξύλο "κορδοστάπες", που ονομάζεται και "τσέπα" (σφαλός), περνού ν πάνω από το παλικάρι "γάιδαρον" και φτάνουν στα κουρτίστηρια. Οι χορδές αυτές παλαιότερα ήταν από μετάξι, αλλά και από έντερο. Στη νεώτερη εποχή χρησιμοποιήθηκαν οι μεταλλικές χορδές. Δεν μπορεί η λύρα να βγάλει τον κανονικό της ήχο χωρίς την τοποθέτηση ενός λεπτού στύλου "στουλάρ" μεταξύ καπακιού και της πλάτης του ηχείου στην εσωτερική του πλευρά. Ο στύλος αυτός, που θεωρείται η ψυχή της λύρας, τοποθετείται σε απόσταση 15 περίπου εκ. από τον πότο της και στην αριστερή της πλευρά, κάτω από το σκέλος

του παλικαριού (στην πλευρά της ψηλής χορδής).

Η λύρα παίζεται με δοξάρι "τοξάρ'", που φτιάχνεται από ξύλο σκληρό και ελαφρά κυρτό και που οι δυο άκρες του ενώνονται με τρίχες "τσάρφ'" από αρσενικό άλογο. Για να αποδώσουν καλά οι τρίχες αυτές με την τριβή τους πάνω στις χορδές, 1,50 εκ. πάνω από τον γάιδαρο, τρίβονται προηγουμένως σε ξηρό ρετσίνι.

Το έγχορδο τούτο όργανο χορδίζεται με το σύστημα "κατά τέταρτες καθαρές" ή όπως αλλιώς λέγεται, "κατά διαστήματα τέταρτης". Το αντίθετο συμβαίνει με το βιολί και την κρητική λύρα, που χορδίζονται "κατά πέμπτες καθαρές".

Η λύρα κρατιέται με το αριστερό χέρι και το δοξάρι με το δεξί. Στην αριστερή πλευρά είναι η ψηλή χορδή, "το ζιλ'", στη μέση η μεσαία χορδή "το μεσαίον" και στη δεξιά πλευρά η χορδή με τη χοντρή φωνή "το καπάν'". Ο μουσικός αυτός χαρακτηρισμός των τριών χορδών της λύρας "ζιλ', μεσαίον, καπάν'" συμπίπτει με εκείνον του Διδώρου Σικελιώτη "οξύν, μέσον, βαρύν". Σημειώνουμε ότι η ποντιακή λύρα δεν χορδίζεται με βάση μια συγκεκριμένη μουσική νότα. Μπορεί ένα ορισμένο κούρντισμά της "τιζέν" να χορδίζεται έτσι, ώστε η ψηλή χορδή της "το ζιλ'" να εκφράζεται τη νότα "λα", οπότε η μεσαία χορδή θα εκφράζει τη νότα "μι" και η χοντρή χορδή τη νότα "σι". Μπορεί όμως το χόρδισμα να έχει άλλη βάση, π.χ., αν τεντώσουμε περισσότερο την ψηλή χορδή, ώστε να εκφράσει την νότα "σι", οπότε θα κατεβαίνουν ανάλογα οι μουσικοί τόνοι της μεσαίας και στη συνέχεια της χοντρής χορδής.

Σημειώνουμε ότι στον Πόντο οι λύρες φτιάχνονταν σε μικρό μέγεθος και έπαιζαν κατά κανόνα σε ψηλούς μουσικούς τόνους. Και σήμερα οι ποντιόφωνοι πληθυσμοί του Πόντου αυτή τη συνήθεια κρατούν. Στον ελλαδικό χώρο σχεδόν όλοι οι Πόντιοι λυράρηδες παίζουν με λύρες μεγάλου μεγέθους, που αποδίδουν σε χαμηλότερες μουσικές νότες "καπάν' παίζνε", με αποτέλεσμα να αλλοιώνεται κάπως η παλιά ποντιακή μουσική παράδοση.

Η φυχή των Ποντίων είναι στενά δεμένη με τη λύρα. Την διατήρησαν

σαν κάτι το ιερό, με το οποίο εκφράζεται τόσο αυθεντικά και πηγαία η χαρά και ο πόνος τους επί χιλιάδες χρόνια. Ξέρουν οι Κόντιοι πως η λύρα τους έχει αρχαία ελληνική προέλευση, γι' αυτό και συνδέουν τον ήχο της με τη ζωή, αλλά και με τον θάνατό τους.

Ο αείμνηστος Α. Ιασονίδης, με βαθύ το στοχασμό και με ψυχολογικά κριτήρια, τοποθετώντας τη λύρα στα πλαίσια του εθνικού βίου, επεσήμανε επιγραμματικά τον ήχο των τριών χορδών της, σαν έκφραση του ψυχικού παλμού του έθνους: " Το ζιλ' η κόρδα έν' η Ελλάς, το μεσαίον ο Κόντος και το καπόν' το Έθνος ".

Στάθης Ι. Ευσταθιάδης

Μάρσαντον, ο κύριο όνομα που το συνηθίζουν οι Πόντιοι (από αυτό και το επώνυμο " Μαρσαντίδης "), αλλά και δημοτικό τραγούδι του Πόντου. Ο Μάρσαντον λέγεται και " Αμάρσαντον " με αντίστοιχο επώνυμο " Αμαρσαντίδης " .

Το ομώνυμο δημοτικό τραγούδι ανήκει στον ακριτικό κύκλο των δημοτικών τραγουδιών του Πόντου, που τοποθετούνται στο χρονικό διάστημα από τον 6ο-έως και τον 12ο αιώνα.

Το περιεχόμενο του τραγουδιού περιληπτικά έχει ως εξής: Καλείται ο Μάρσαντον στον πόλεμο. Το μήνυμα είναι ξαφνικό. Έτσι, ο Μάρσαντον, που είναι αξιωματούχος, ετοιμάζεται στα γρήγορα με πρώτη φροντίδα να πεταλώσει το ύλογό του τη νύχτα. Η γυναίκα του τον παραστέκεται κρυφοκλαίοντας για τον αποχωρισμό.

Και τα δάκρυα τς κατήβαιναν ~~κα~~ κλομηνά χαλάζα

Σαν το χαλάζι του Μαγιού πέφταν τα δάκρυά της.

Με σπαραγμένη την καρδιά ρωτάει τον άντρα της:

Πού πας, πού πας, ναι, Μάρσαντε, κι εμέν τίναν αφήνεις;

Εκείνος προσπαθεί να την καθησυχάσει. Θα είναι στο πλευρό της - λέει - οι γονείς του, τ' αδέρφια του. Εκείνη δυσπιστεί γι' αυτή τη συμπαράσταση και τότε ο Μάρσαντον την ευθαρρύνει λέγοντας:

Αφήνω σε τον κρίαρον τον χρυσοκωδωνάτεν

Την αφήνει το μεγάλο κριάρι επικεφαλής πολλών προβάτων. Μπορεί στην ανάγκη να γίνει τσοπάνισσα και αυτοσυντηρηθεί μέχρι να επιστρέφει εκείνος από τον πόλεμο.

Και της λέει ακόμα πως της αφήνει χρυσό σταυρό κι άργυρο δαχτυλίδι και στην ανάγκη:

Το δαχτυλίδι 'πούλ' τσον και φα και το Σταυρόν προσκύνα

Φεύγει ο Μάρσαντον στον πόλεμο. Δεν περνάει λίγος καιρός και η γυναίκα του Μάρσαντου διώχνεται από τα πεθερικά της, φεύγει από το σπίτι και ανεβαίνει στα φηλά βουνά και γίνεται τσοπάνισσα. Εκεί, μέσα στη μοναξιά της θρηνεί για την τύχη της, χωρίς να χάνει την ελπίδα για την επιστροφή του Μάρσαντου.

Μετά από 7 χρόνια η θλιμμένη τσοπάνισσα συναντά έναν άγνωστο, ο οποίος, στο σχετικό διάλογο, την πληροφορεί πως ο Μάραντον σκοτώθηκε στον πόλεμο και μάλιστα του έδωσε τη συγκατάθεση να παντρευτεί τη γυναίκα του. Η γυναίκα του Μάραντου θεωρεί πρόκληση την πληροφορία και σπαντά:

Εφτά χρόνια ενέμν' στον κι άλλ'εφτά θ'αναμένω
αν έρται, έρτ' ο Μάραντος κι αν 'κ'έν', καλογερείω.

Εφτά χρόνια τον καρτερώ, θα καρτερώ άλλα τόσα
κι αν δεν έρθει ο Μάραντος, καλόγρια θα γίνω.

Αλλά ο άγνωστος διαβάτης, αφού προηγουμένως με διάφορα ερωτήματα κατάλαβε πως η τσοπάνισσα ήταν η γυναίκα του Μάραντου, διαπιστώνοντας την ακλόνητη πίστη της στο συζυγικό δεσμό αποκαλύπτεται: Είναι ο άντρας της, ο Μάραντος!

Η συμπεριφορά της γυναίκας του Μάραντου θυμίζει το παράδειγμα της Πηνελόπης του Οδυσσέα. Και στις δυο περιπτώσεις η συζυγική πίστη θριαμβεύει με τον ίδιο τρόπο, με διαφορετικές διαδικασίες στο στάδιο της δοκιμασίας.

Λεμόνα, η. Όνομα γυναικείο, αλλά και τίτλος τραγουδιού, που περιέχει σημαντικά λογογραφικά στοιχεία.

Στο τραγούδι της Λεμόνας υπάρχει επιβίωση προχριστιανικών ειδωλολατρικών στοιχείων. Η ύπαρξη τέτοιων στοιχείων, όπως είναι γνωστό, παρατηρείται σε αρκετούς τομείς του μεταχριστιανικού ελληνικού βίου.

Στο ποντιακό τούτο ποιητικό κείμενο περιέχονται τρία βασικά στοιχεία: Ο άνθρωπος, η φύση και η Λεμόνα, όπως προκύπτει από τους στίχους, που είναι Ισοσύλλαβοι σε μέτρο τροχαϊκό (εξαίρεση από τον κανόνα του Ισοσύλλabu σε μέτρο ιαμβικό).

Σίτ' επέγνα ομόλα-ομόλα, είδα ορμάνα και λιβάδα,
είδα ορμάνα και λιβάδα και σην άκραν τρέχ' πεγάδι
και ση πεγάδι' την άκραν έστεκεν δέντρον και μέγαν,
έστεκεν δέντρον και μέγαν, τα νεράντζα φορτωμένον.

Έπλωσα να παίρω έναν κι εχολάστην η Λεμόνα.

2 Και τη 'Ηλ' η μάνα εκούζεν: - Ήτο λαλείς, ναί Μεληδόνα;

- Ήτο χολάσκεσαι, Λεμόνα; Πάσκ' ετσάκωσα κλαδόπον;

Πάσκ' ετσάκωσα κλαδόπον, για εμάραινα φυλλόπον;

Κι αν ετσάκωσα κλαδόπον, να τσακούται το χέρπο μ'

κι αν εμάραινα φυλλόπον, να μαραίνεται το φόπο μ'.

Ο 'Ηλεν μαραίν' φυλλόπα κι αέρα τσακών' κλαδόπα.

Περίληψη του νοήματος

Βαδίζοντας ο άνθρωπος μέσα στη φύση συναντά μια νεραντζιά. Ζηλεύει τον καρπό της και κάνοντας να κόψει ένα νεράντζι θυμώνει η Λεμόνα! Ο διαβάτης διαμαρτύρεται και της εξηγεί πως ούτε φύλλο μάρανε, ούτε κλαδάκι έσπασε. Τα κλαδιά τα σπάζει ο αγέρας και τα φύλλα τα μαραίνει ο 'Ηλιος, καταλήγει ο φυσιολάτρης άνθρωπος.

Παρατηρήσεις

Η άποψη ότι θύμωσε η λεμονιά, δεν ευσταθεί, γιατί το δέντρο δεν ήταν λεμονιά, αλλά νεραντζιά. Άλλωστε, στην ποντιακή διάλεκτο η λεμονιά δεν λέγεται λεμόνα, αλλά λεμόν' (η ονομασία κάθε φρούτου είναι ταυτόχρονα ονομασία κάθε αντίστοιχου δέντρου). Και η άλλη άποψη, πως αυτή που

θύμωσε ήταν μια κοπέλα με το όνομα Λεμόνα δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στα πράγματα, γιατί από κανένα άλλο σημείο του ποιητικού κειμένου είτε άμεσα είτε έμμεσα δεν προκύπτει η ύπαρξη τέτοιου προσώπου. Η ποιητική άδεια θα μπορούσε κάτι τέτοιο να το κάνει δεκτό, αν το γεγονός δεν διαδραματιζόταν έξω στο ύπαιθρο, αλλά κάπου κοντά σε κατοικημένη περιοχή, μέσα σ'έναν κήπο κλπ. οπότε θα μπορούσε κανείς να υποθέσει, π.χ., το θυμό της νοικοκυράς.

Από το ίδιο το ποιητικό κείμενο προκύπτει σαφώς η ύπαρξη ενός άλλου παράγοντα. Όταν ο διαβάτης πήγε να θίξει τον καρπό της νεραντζιάς και θύμωσε η Λεμόνα, έχουμε αμέσως, στον επόμενο στίχο, την εξήγηση για ποια ακριβώς Λεμόνα πρόκειται.

Ξ Και τη 'Ηλ'η μάννα εκούζεν κλπ. φώναζε, έσκουζε, θύμωσε η μάννα του 'Ηλιου...

Η μάννα του 'Ηλιου είναι η Λεμόνα. Ηλιομάννα (και επειδή στα ποντιακά 'Ηλες και όχι 'Ηλιος), Ηλεμόνα, Λεμόνα, Λεμόνα. Το ότι έχουμε την κατάληξη της σύνθετης λέξης " ...μόνα " και όχι " ...μάννα ", αυτό είναι αποτέλεσμα της ποιητικής δεοντολογίας, που θέλει το ομόηχο " Ντό λαλείς, ναι, Μεληδόνα ;", όπου ο διαβάτης, διαμαρτυρούμενος προς τη μάννα του 'Ηλιου, τη Λεμόνα, με αβροφροσύνη την αποκαλεί Μεληδόνα, που σημαίνει Μελιασηδόνα, δηλαδή γλυκόλαλη θεά κι ως οργίστηκε Εκείνη. Πρόκειται λοιπόν για τη θεά Λεμόνα, που λατρευόταν στον Πόντο στην προχριστιανική περίοδο σαν προστάτιδα θεά των δασών, της πράσινης φύσης γενικά. Το ότι πρόκειται γι'αυτόν τον παράγοντα, προκύπτει κι απ'τον τελευταίο στίχο, όπου ο άνθρωπος, που δεν έθιξε καθόλου το Βασίλειο της θεάς, καταγγέλει σ'Αυτήν το γιο της τον 'Ηλιο, ο οποίος με τη φοβερή κόφα του μαραίνει τα φύλλα των δέντρων.

Ο 'Ηλεν'μαραίν'φυλλόπα κι σέρα τσακών'κλαδόπα.

Σημειώνουμε ακόμα πως, σύμφωνα με την ποντιακή λαϊκή αντίληψη, όλα τα πράγματα στη φύση έχουν μάννα. Το πεγάδ' (η βρύση) έχει τη μάννα του την " πεγαδομάννα ", το νερό την " νερομάννα ", ο παρχάρ'ης την " παρχαρομάννα " κλπ.

Ως προς τη μάνα του Ήλιου, τη Λεμόνα, έχουμε κι άλλα στοιχεία σύμφωνα με τις παλιές ποντιακές παραδόσεις. Ήταν φορέας της φροσύας, εχθρός του καύσωνα και των σκληρών αγέρηδων, κατοικεί στη Δύση. Εκεί πάει και βασιλεύει ο πυρακτωμένος Ήλιος... για να δροσιστεί και ξεκουραστεί μέσα στην αγκαλιά της μάνας του.

ο Ήλεν'εβασίλευεν ση μάναν στ'μερέαν

Με το ίδιο περιεχόμενο και ο θρακιικός στίχος:

ο Ήλιος πάει στη μάνα του, πάει να βασιλέφει

Διευκρινίζεται ότι η Λεμόνα, που το τραγούδι της είναι πασίγνωστο και στους μη Ποντίους ακόμα, παίζεται και χορεύεται ως "διπάτ'" (βλ.λ.). Αναφορικά με κάτι προσθήκες, π.χ., "σχ Λεμόνα...ντο θ'εφτάμε το χειμώνα κλπ." (σχ, Λεμόνα τι θα κάνουμε το χειμώνα), που τραγουδούν μερικοί τραγουδιστές, αποτελούν αυτές στοιχεία άσχετα, ξένα προς το ποιητικό κείμενο. Είναι κατοπινές αυθαίρετες προσθήκες, φαινόμενο που παρατηρείται στη δημοτική ποίηση και που η αποκατάσταση του κειμένου, σε παρόμοιες περιπτώσεις, τις εξοβελίζει σαν στοιχεία ξένα,

Στέθης Ι. Βυσταθιάδης

Ευσταθιάδου-Αμωνατίδου Μαρία, Αδελφή του λογογράφου και συγγραφέα
Στάθη Ευσταθιάδη. Γεννήθηκε στην Κοκκινιά Κιλκίς το 1935. Έζησε από
κοντά τους πνευματικούς και καλλιτεχνικούς αγώνες του αδελφού της
και έπαιξε πρωταγωνιστικούς ρόλους σε όλα τα θεατρικά έργα του προ-
καλώντας ιδιαίτερη εντύπωση. Με ξεχωριστή γλυκύτητα και με τρόπο από-
λυτα παραδοσιακό αποδίδει το ποντιακό τραγούδι συμμετέχοντας ενεργά
στις ποντιακές ραδιοφωνικές εκπομπές, που γράφει και επιμελείται ο
Στάθης Ευσταθιάδης. Πολύτιμη συνεργάτιδα και συμπαρασώτριά στο έργο
του αδελφού της συμμερίστηκε από κοντά τις αγωνίες του. Ανέλαβε πολ-
λές φορές την ευθύνη ΕΣΣΕ οργάνωσης πολλαπλών ποντιακών καλλιτεχνι-
κών οργανώσεων.